

խումբ մը, դանոնք բնակեցուց Լաքդ-հո-
վիտին մէջ, ընդ մէջ Սամուրի ու Շապի-
րանի:

Մրուան յետոյ մտաւ ծարիրներու եր-
կիրը, յարձակեցաւ բնակիչներուն վրայ,
տիրեց երկրին բերդերուն ու հպատակե-
ցուց ծարիրներու արքայիկը: Դաշինք
կնքեցին որ վճարէ տարեկան հազար դը-
լուխ՝ որ է հինգ հարիւր մանչ ու հինգ
հարիւր սեւամազ ու սեւայօնք աղջիկ, ու
հարիւր հազար մուղա (չափ) ցորեն, որ
տանին Պապի (Դարբանտի) շտեմարաննե-
րը: Մրուան անկէ առաւ պատանդներ ու
հաշտուեցաւ Դումանի բնակիչներուն
հետ՝ հարիւր գլուխով, յիսուն մանչ ու
յիսուն սեւամազ ու սեւայօնք աղջիկնե-
րով, ու տարեկան քսան հազար մուղա-
յով՝ շտեմարաններուն համար: Ապա մը-
տաւ Զիրիկիրան երկիրը, հաշտուեցաւ
թագաւորին հետ տարեկան յիսուն գլուխի
ու տասը հազար մուղայի՝ շտեմարաննե-
րուն համար: Եկաւ Համդին երկիրը, բայց
բնակիչները չուզեցին հետը հաշտուիլ.
այն ատեն ինքը դրաւնց անոնց բերդը,
դանոնք ամիս մը պաշարելէ վերջ: Այրեց,
փճացուց, ու յետոյ հաշտուեցաւ, տա-
րեկան հինգ հարիւր գլուխով՝ մէկ անգա-
մէն վճարելի: Ուրիշ հնար չկար. տարե-
կան երեսուն հազար մուղա պէտք էր Պա-
պի շտեմարաններուն համար: Անկէ վերջ
եկաւ Սինտան. գրաւեց հաշտութեամբ ա-
ռանց զիմադրութեան, պայմանաւ որ ի-
րեն տան հարիւր գլուխ՝ մէկ անգամէն:
Ուրիշ հնար չըլլալով՝ համաձայնեցաւ
նաեւ վճարելու Պապի շտեմարանին հինգ
հազար մուղա:

Մրուան՝ Թապարանտաշահի բնակիչ-
ներուն վրայ դրաւ տարեկան տասը հազար
մուղա, որ կրեն մինչեւ պետական շտե-
մարանները: Իսկ Ֆիլանշահի բնակիչնե-
րուն վրայ բան մը չդրաւ՝ գեղեցիկ եր-
գին, քաջութիւններուն ու գովելի գործե-
րուն համար:

Մրուան յետոյ իջաւ Լաքդ բերդը, ո-
րուն բնակիչները մերժած էին տուրք տալ:
Ապա եկաւ փնտռելու խաղաղներու իշխա-
նը, բայց հովիւ մը սպաննեց իշխանը նե-
տով՝ առանց զինքը ճանչնալու: Մրուան
հաշտուեցաւ Լաքդի բնակիչներուն հետ,
պայմանով՝ որ բերեն քսան հազար մու-
ղա, մինչեւ պետական շտեմարանները:
Անոնց վրայ կառավարիչ դրաւ խաղաղա-
աս-Սուլամի, ու քաղեց Շարուան բերդին
իշխանին վրայ. բերդին անունն էր Սիրդ՝
որ ծովուն վրայ կը նայէր: Իշխանը հնա-
զանդեցաւ իրեն ու իջաւ մինչեւ հովիտը:
Անոնց վրայ դրաւ տարեկան հազար մու-
ղա, ու պարտք դրաւ Շարուան իշխանին
որ յառաջապահ գունդին մէջ ըլլայ՝ եթէ
Իսլամները արշաւել սկսին խաղաղներուն
վրայ, իսկ վերադարձին՝ վերջապահ
գունդին մէջ ըլլայ: Ֆիլանշահի վրայ
պարտք դրաւ որ անոնց հետ արշաւէ մի-
այն: Թապարանտաշահի վրայ պարտք դը-
րաւ որ վերջապահ գունդին մէջ ըլլայ՝
երբ ճամբայ ելլեն, ու յառաջապահին
մէջ երբ վերադառնան: Յետոյ Մրուան
քաղեց ծովդէններուն (Տառտանիա) գէմ
ու յարձակեցաւ անոնց վրայ:

Թրգմ. արաբերէնէ

Հ. ԱՐՐԱՀԱՄ ԱԴԱՄԵԱՆ

(Շարուանիի)

Ձ Օ Ն Ե Ր Գ

Ա Ռ

Ե Ր. Վ Կ Ա Յ Տ Ե Ր Կ Ո Ս Թ Տ Ա Ս

(Նախատպուած 1707 Հոկտ. 25-ին)

Հոռվմայ Ս. Պետրոս Մայր Եկեղեցւոյն
մէջ Տէր Կոմիտասայ Երանացուի պաշ-
տօնական հռչակումը եւ փառաշուք հան-
դէսները կատարուելէ վերջ՝ մերթ ընդ
մերթ լսուեցան ջերմ փափաքներ անհատ-
ներու կողմէ, որ այնուհետեւ Վկային
տարեկան տօնը Հայ Տօնացոյցին մէջ դաս-
ուած ժամանակ՝ կադմուէր միանգամայն
անոր սեփական «Կանոն» մըն ալ, ինչպէս
ուրիշ շատ սուրբեր ամբողջական կամ
մասնակի ունին:

Ես իմ կարգին չեմ ծածկել յայտնելու,
որ սկիզբէն ի վեր ունեցած էի մտադրու-
թիւն՝ փորձ մ'ընելու, գէթ երեք տուն
Մանկունք-Համբարձի մը յօրինելու: Արդ,
այս փափաքն է որ իրագործուած է յա-
ջորդ էջերուն մէջ:

Բայց պարտք կը համարիմ անմիջապէս
հրապարակաւ յայտարարելու, որ այս
փորձս կը ներկայանայ անպաշտօն հան-
դամանքով. ուստի չունի որ եւ է կանո-
նական իրաւունք Հայ Ժամերգութեան
մէջ գործածուելու. նման բանի համար
որ եւ է օրինաւոր կարգադրութիւն եւ ի-
րաւասութիւն կը պատկանի ուղղակի մեր
Հայ Կաթողիկէ Նորիրապետութեան Պա-
տրիարքական Աթոռի բացարձակ իշխա-
նութեան: Ուրեմն այս «Հարական»ը լոյս
կը տեսնէ՝ լոկ իբրեւ անձնական փորձ,
կամ իբրեւ գրական-երաժշտական փորձիկ
աշխատութիւն մը:

Անոր յօրինումին համար երեք գլխաւոր
պայմաններ անհրաժեշտ նկատած եմ.

ա. — Գրութիւնը պատրաստել ընդուն-

ուած ձեւով, կամ աւելի պարզ՝ շարակա-
նաձեւ.

բ. — Ստեղծի մէն մի տունը ընծայել
Երանելոյն կեանքը շօշափող առանձին ի-
մաստի մը.

գ. — Եղանակաւորել դայն՝ համաձայն
մեր Եկեղեցական Ձայներէ մէկուն, զոր
օրինակ՝ ԴԿ Ստեղծի վրայ:

Արդ այս նոր «Հարական»ի առաջին
տունը կ'ակնարկէ Եր. Վկային ծագումը
եւ անոր առաքելական կեանքը. երկրորդը
կ'ամփոփէ անոր մարտիրոսութիւնը, իսկ
երրորդը կը նկատէ Երկնքին մէջ անոր
պաշտօնը՝ Հայ Ժողովուրդին համար:
Հուսկ երեք տուններն ալ կը վերջանան ա-
ղաչական ձեւով:

Գալով «Հարական»ի գրական յօրին-
ուածքին՝ ինքնին պիտի տեսնուի արդէն,
որ փափագած եմ Ս. Յովհան Ոսկերեա-
նի տօնին Մանկունք ԴԿ Ստեղծին հետե-
ւի, ինչ որ դժուար չէ գուշակել Հայ Ժա-
մակարգութեան քիչ շատ վարժութիւն
ունեցողի մը համար:

Կու տամ հոս այդ ընտրութեանս հե-
տեւեալ երկու պատճառները.

1. — Եր. Նահատակին Կենսագիրները
երբ խնամքով կը ներկայացնեն անոր ա-
ռաքելական հոգին, անոր գրաւիչ եւ ըս-
քանչեւի պերճախօսութիւնը, անոր աստ-
ուածաւառ շունչն ու կորովը, Ս. Աւետա-
րանի վերձանութեան կերպը, անոր մեկ-
նութիւնը եւ սրտադրաւ խօսքերը, ինչպէս
նաեւ անոր բոլոր չնաչխարհիկ ձիրքերուն
հանած հռչակը՝ կը ծանուցանեն թէ նա

իր ժամանակակից ժողովուրդներէն Ոսկեքերան անուանուած է: Ժամանակակից Հ. Մատթէոս կը գրէ. «Եւ վասն այսպիսի գորաւոր բանից քարոզութեան իւրոյ եւ վասն առաքինաւոր ընտիր վարուց իւրոց սիրելի էր նա ամենայն ժողովրդեանն, եւ գովեալ լինէր ի նոցանէ այնչափ, զի եւ ի Յունաց Ոսկեքերան անուանիր»⁽¹⁾: Իսկ Մաղարեան վարդապետ կ'ըսէ. «Իրեն մանաւանդ այդ կտակի քարոզները ունկրկնելու կու գային Պոլսոյ ամէն կողմերէն բազմաթիւ մահմետականք, բարձրաստիճան անձնաւորութիւնք, պերճախօսութեանը գմայլողք. ամէն դասակարգէ, ամէն հասարակութենէ, ամէն հասակէ, վերջապէս հոռոմք, լատինք. եւ Տէր Կոմիտաս քահանայն կ'անուանէին նոր Ոսկեքերան մը»⁽²⁾:

2. - Ս. Ղազարու մենաստանին մէջ դռնօթիւն ունեցող եղանակներուն մէջ, սովորական ԴԿ Ստեղծութիւնը կարգին՝ մասնաւոր բացատրութիւն կը կազմէ Ս. Յովհան Ոսկեքերանի «Որ յանկիգրն ի Հօրէն». նոյնպէս Ս. Յովհան Աւետարանչի «Որ յանստուեր ի լուսոյն»ը, շատ հաւանորէն երկուքն ալ Ս. Ներսէս Շնորհաւորոյ մեղրածորան գրչի արդիւնք, որոնք ո'չ միայն իմաստի տեսակէտով բարձր՝ այլ եւ երաժշտական կազմութեամբ գրեթէ լրօնող են իրարու, եւ ունին զեղուն անուշութիւն ու նրբութիւն: Ընդհանրապէս պատճառաւ Տէր Կոմիտասի այս Համբարձին ալ Ոսկեքերանի վերոյիշեալ ստեղծին համեմատ եղանակաւորած ատենս յարմարօրէն փոխադրած եմ, - անոր մէկ երկու հակիրճ ձեւերուն տեղ, - Աւետարանչի ստեղծին տարբերակներ մը, ոչ այնքան

կրկնութենէ խոյս տալու՝ որքան շատ անկի զրաւիչ ու զոյնգոյն դարձնելու զանկա:

Հետաքրքրութեան համար թերեւս կարելի էր քերել թառեցնել նաեւ հայկական հին խաղերը մեր նոր շարականի երեք տուններուն վրայ, ճշդիւ հոն՝ ուր Ոսկեքերանի (կամ Աւետարանչի) ստեղծին համեմատ եղանակի մասը կայ: Բայց քանի որ յիշեալ խաղերը իրենց ամբողջական ու վերջնական լուծումը դեռ չեն գտած՝ այդպիսի դասաւորում մըն ալ պիտի ըլլայ սոսկ յարմարական բան մը, որով զանց կ'ընեմ այդպիսի փորձ:

Հուսկ ըսեմ. իմ կողմէ Եր. Տէր Կոմիտասին նուիրուած այս յատուկ շարականի գրական յորինուածքին եւ նոյնիսկ մեղեդիին նկատմամբ ըրած ջանքերէս վերջ, եթէ նպատակիս հասած չհամարուիմ՝ ան պիտի մնայ դոնէ իմ ջերմ հիացումի եւ սիրոյ իրերէ զոյգն արտայայտութիւնը առ մեր պանծալի եւ երջանիկ Նահատակը:

Հ. ՂԵՒՈՆԻ ՏԱՅԵԱՆ

Ի տօնի Երանելոյ

ՏՏ. Կոմիտասայ Քահանայի

ՄԱՆԿՈՒՆԻ ԵՒ ՀԱՄԱՐՁԻ ԴԿ. ՍՏ.

Որ ծագեցար ի Թորգոմեան տոհմէս շառաւիղ լուսոյ, ո'վ երանելի Տէր Կոմիտաս. եւ արբուցեր կենարար բանիդ հոս՝ մամբ ըզհօտ Քրիստոսի. հայցեալ ի Տեառնէ զքաւութիւն մեղաց մերոց:

Որ գերապանծ շնորհօք լրցեալ զհոգւոյ զաղտըս լըւացեր ի սոբր վրտակս անբիծ արեանդ, եւ եղեր վրկայ աստուածային սիրով անշարժ վիմին հաւատոյ. հայցեալ ի Տեառնէ զքաւութիւն մեղաց մերոց:

Որ հրաւիրեցար յանճառ ի փառս վերին Սիրովնի, ո'վ երանելի Տէր Կոմիտաս, զոչմամբ արեանդ աստուածոս հայցել ըզգութ բարերար Փրկչին. պահեալ ի չարէ զՀայաստան աշխարհ:

(1) Պատմ. վարուց եւ Նահատակութեան Կոմիտասայ Քահանային, 1744, էջ 10:

(2) Համառօտ կենս. Կոմ. Քահանայի Քէօմ. 1912, էջ 19: Ձանց կ'ընեմ վկային հետագայ ուրիշ կենսագրիւնէրէ բերուած նոյն յիշատակութիւնները:

Ի ՏՕՆԻ

ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՏՆ. ԿՈՄԻՏԱՍԱՅ

ՄԱՆԿՈՒՆԻ ԵՒ ՀԱՄԱՐՁԻ ԴԿ. ՍՏ.

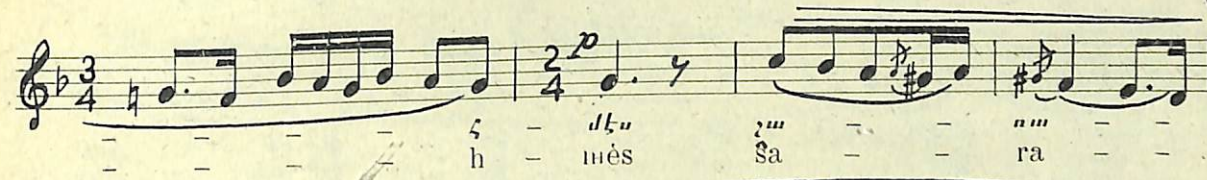
HYMNE DÉDIÉE À BIENHEUREUX GOMIDAS

Lento non troppo

Affettuoso

molto

tranquillo

u - dūsp . . . e - z - ho - d Kri - s -
 s - mamp . . .
 do
 si... hay - tzia
 i Dia - r - nè zka
 vu - tiun . . . mè - la - tz mè - rotz.
 Vor kê - ra - ba - n2 Sno - r - ho -
 k le - tzial . . . zho - k - vo - tz
 za - i - de - s le - va - tzèr i
 surp ve - dags am - pi
 a
 yév yè - lèr ve - ga

cresc.
a piacere
a tempo
poco rit.
cresc.
dim.
Solenne
rall.
dolce espress.
Solenne

as - dva - za - yi - n si -
 ro - v a - n - sa - rj vi -
 min ha - va
 do... hay - tzia
 i Dia -
 r - nè zka - vu
 tiun . . . mè - la - tz mè - rotz.
 Vor hra - vi - rè - tza - r ha - n -
 ga
 r i . . . pa - rs vè -
 ri - n Si - o - ni, ov
 yè - ra - nè - li

a tempo
tranquillo
cresc.
a piacere
a tempo
rall.
poco rit.
cresc.
dim.
saltavace...
con dolcezza
pp
f con sfogo
animando
dim.

mf 6 *dolcissimo*

ut - de - - - - - r - - - - - Go -

mf 3 *p*

mi - - - - - das, - - - - - koç - mamp ar -

Solenne 3 4 5 2 *allarg.*

tu - ya - - - - -

a tempo 3 *dim.* *appassionato*

nt - a - ra - - - - - da - - - - - hos ha - - - - - y -

mf 3 *mf*

tzè - - - - - l e - - - - - q - qm - - - - - p - - - - - pa - - - - -

ten. *cresc.* *f* *piacere*

re - ra - - - - - r - - - - - pe - - - - -

mf *rall.* *a tempo*

rg - çin ... bah - ya ...

dim.

i - - - - - ça - - - - -

mf

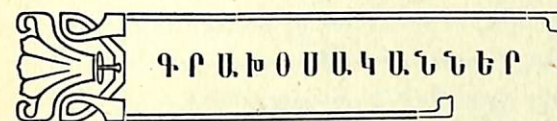
re - - - - - zHa - - - - - ya - - - - - s - da - - - - -

espress. assai

n - a - - - - -

poco cresc. *p.*

ha - - - - - rhs.

HIPPOLYTE de ROME. - Sur les Bénédiction d'Isaac, de Jacob et de Moïse. Paris, 1954, pg. XL + 274 (*Patrologia Orientalis*, t. XXVII, fasc. 1 et 2).

Կրաֆֆեմի յիշատակին՝ որ այնքան արդիւնաւոր եղած է Բարիկի «Էնսթիւթիւ Քաթոլիք»ի մէջ արեւելեան ընդունելը եւ Հայրախօսութիւնը հիմնելով եւ ուսուցանելով, նուիրուած է նոյն Հայրախօսութեան քսաներորդ հատորին Ա. եւ Բ. տետրերը, որոնք կը պարունակեն Հիպոլիտոս Հռոմայեցիի «Իսահակ եւ Յակոբ նահապետներուն Օրհնութիւններուն» յունարէն բնագիրը՝ հայ եւ վրացի հին թարգմանութիւններով, եւ «Մովսէս մարգարէին Օրհնութիւնը»՝ հայերէն եւ վրացերէն նախկին թարգմանութիւններով, հանդերձ ամբողջին Փրանսերէն թարգմանութեամբ եւ ծանօթութիւններով:

Հրատարակիչներն են Երեք հմուտ ուսուցիչներ նոյն «Էնսթիւթիւ Քաթոլիք»ի կանոնիկոս Մորիս Պրիէր, Լուի Մարիէս՝ Յիսուսեան, եւ Պ. Մերսիէ՝ Բենեդիկտեան կարգի:

Ունի Յառաջարան մը Երեք էջերէ. Ներածութիւն մը՝ 4-29 էջերու մէջ. Օրհնութիւններուն բնագիր - թարգմանութիւնները կը բռնեն 1 - 199 էջերը, իսկ ծանօթութիւնները՝ 200 - 251 էջերը. ունի դարձեալ Յուցական, ա) անձերու եւ տեղերու յատուկ անուններու, բ) աստուածաշնչական վկայութիւններու, գ) յոյն, հայ եւ վրացի ուղղափառական տարբերակներու, եւ դ) Մատենախօսութիւն մը տարակարծութիւններու Մ. Բ. Նութէնէ, Հիպոլիտոսի անձին վրայ, 252-272 էջերուն մէջ:

Գրքիս յառաջարանին մէջ Մարիէս կը հաստատէ թէ՛ Հիպոլիտոս հաւանորէն հռոմայեցի մատենագիրը մըն էր, ապրած

Երրորդ դարու սկիզբը, քան թէ նոյն դարու կիսուն ապրող արեւելցի մը, համաձայն իր վրայ դրուած շարք մը յօդուածներու, որ ներկայ հատորին 271-272 էջերուն մէջ ամփոփած է՝ Մարսէլ Ռիշար: Երեք հրատարակիչները հինգ տարի աշխատած են հատորիս թարգմանութեան եւ տպագրութեան համար. ամէն մէկը ունի իր բաժինը: Վրացերէն բնագիրը ընդօրինակած է՝ Պրիէր, յոյն եւ հայ բնագիրներու ընդունելը կը պարտինք դարձեալ Մերսիէի: Իսկ Փրանս. թարգմանութիւնը եւ ծանօթութիւնները կատարած են Մարիէս եւ Մերսիէ:

Հայերէնը պատրաստած է Մերսիէ, Վենետիկի թ. 352 ձեռագրէն: Վրացերէնի բնական աշխատանքները կատարած են Պրիէր եւ Մերսիէ: Յոյն եւ հայ բնագիրներու ընդունելը կը պարտինք դարձեալ Մերսիէի: Իսկ Փրանս. թարգմանութիւնը եւ ծանօթութիւնները կատարած են Մարիէս եւ Մերսիէ:

Յառաջարանին մէջ կը յիշուի նաեւ թէ Մովսէսի Օրհնութեան հայերէն ձեռագրին ընդօրինակութեան եւ Փրանսերէնի թարգմանութեան առաջին փորձ մը, ինչպէս որ Երուսաղէմի ձեռագրին մէջ պահուած է, այսինքն է պակասաւոր էջերով, քսան տարի առաջ կատարած էր հանդուցեալ Հ. Գէորգ Վ. Պայեան, եւ հրատարակութեան մէջ նկատի առնուած է:

Տպագրութեան զանազան ձեռագիրներու եւ յատկապէս հայերէնին համար, Ներածութեան մէջ Մարիէս կը տեղեկացրնէ թէ՛ Հիպոլիտոսի այս Օրհնութիւններուն վրայ 1935-ին կատարած հրատարակութեամբ(1) կու տար արդէն ծանո-

(1) L. Mariès, Hippolyte de Rome sur les bénédictions d'Isaac, de Jacob et de Moïse. Notes sur la tradition manuscrite texte grec, version arménienne et géorgienne. Paris, « Les belles lettres », 1935, p. 62: Հոս յարգելի Հեղինակը կը խօսի տրամադրելի եղած երկու հայերէն ձեռագիրներու մասին, եւ այս հայ թարգմանութեան վրայէն կատարուած վրացերէն թարգմա-